

Fábri György

Mindentudás Egyeteme – A Műhely

Teltházás előadások minden hétfőn, népszerű televíziós és rádiós sorozat, újságok és hetilapok állandó rovata, napi többbezres letöltésű internetes portál (www.mindentudas.hu), a felnőtt lakosság közel háromnegyedét elérő ismertség és körükben igen magas tetszési index, társasági téma: napjainkban inkább érheti el bármely „trendi” vagy reality show, vetélkedő, szappanopera, politikai akciózás mindezt, mint egy komoly tudományos ismeretátadó program. Mégis ez történik Magyarországon 2002 szeptembere óta, amikor elindult a Magyar Tudományos Akadémia és a Matáv távközlési nagyvállalat, valamint leánycége, az Axelero internet közös vállalkozása, a Mindentudás Egyeteme tudományos előadás-sorozat.

Média- és társadalomkutatók bizonyosan feltárják e sikernek, a tudomány sikerének azokat az összetevőit, amelyek a közönséget, a sajtót illetik. A program egyik gyakorlati megvalósítójaként azonban most olyan összefoglalást ajánlok az érdeklődők figyelmébe, amely azt igyekszik bemutatni, milyen tudománykép áll a kezdeményezés mögött, és arról, hogy milyen motívumok teszik indokolttá és érthetővé egy Telekom cégcsoport és egy tiszténél fogva értékőrző tudomány-szervezet közös felelősségvállalását a tudományos ismeretátadás legkorszerűbb formáinak működtetésében. A Mindentudás Egyeteme ugyanis különleges ismeret-átadási kísérlet: megvalósításának elméleti háttere és gyakorlati formája egyesíti a magyar tudományos ismeretterjesztés hagyományait, a nemzetközi tudományos PR tapasztalatait és a modern infokommunikációs médiumok alkalmazását.

Tudomány és tudásátadás

A tudásszerveződés azon formája, amelyet Kepler, Galilei és Descartes óta úgy ismerünk, mint nyugati tudomány, a XX. század második felére lényegi pontokon alakult át. A kutatások tematizálásában, finanszírozásában, de még az értékelési-reputációs hierarchiákban is meghatározóvá vált a piac, a gazdaság szempontrendszere. A tudományos működés legsajátabb elemeit (az értékelést, a nyilvánosságot, a szerzőséget) is elérte a „medializálódás” és „jogosodás” osztársadalmi terjedése. A tudományos-oktatási autonómiák (akadémiák, egyetemek, kutatóhelyek) viszonylagos önállóságát is kikezdte a pártelví demokráciák állami-politikai expanziója.

Mindez „kívülről” feszíti szét a tudományművelés klasszikus kereteit – miközben hasonló irányba mutatnak „belülről” kibontakozó fejlemények is. Ilyen az információmennyiség, a tudományterületek áttekinthetetlen egymásba fonódása, a szak-tudományos teljesítmény technicizálódása és instrumentalizálódása, s így egyre gyakoribb elszakadása az általános ethosztól és a közösségi-kulturális felelősség-

Mindentudás Egyeteme – A Műhely

vállalástól. A tudományos nyilvánosság fórumai – a tömegessé és önálló szolgáltatási ágazattá vált konferenciaturizmus hatására, valamint a publikációs kényszerek és lehetőségek miatt – átalakulnak, a hagyományos módon immár követhetetlen a szakirodalom. A közlemények nyilvánosságát pedig drámai mértékben szűkíti a katonai vagy ipari megrendelésekre készülő kutatások információs zártsága. Ugyanakkor néhány nagy horderejű fejlesztés esetében a piaci riválisok közös fejlesztési platformokat, hálózatokat hoznak létre, amelyek mintegy újratertik a tudományos nyilvánosság tágasságát.

A tudományos tudás közvetítésének hagyományos formája, vagyis a napóleoni/humboldti egyetem és a legújabb kori közoktatási rendszer teljességgel felbomlott. A tudás új finanszírozói és felhasználói a gyakorlati készségek, képességek (skills) iránt fogékonyak. Az oktatás XVIII–XIX. században stabilizálódott nemzeti tudásszerveződési keretein túllép a mobilitás és a képzési elvárások új rendje. A korábban egyértelműen elhatárolt életszakaszokhoz, helyekhez és értékelésekhez kötött ismeretszerzés térben és időben egyaránt kitért – ezért az életen át tartó tanulás ismert kifejezésében a life-long voltaképpen újrafoglalmasza a learninget. A tanulás ma már nem stabil tankönyvekhez, lényegében egyirányú kommunikációval és szigorú számonkéréssel zárt társadalmi szerepekhez kötődő folyamat.

Posztakadémiai korszak – így nevezik a tudományszociológia jelesei a kort, kifejezve az akadémiai (academic) jellegű tudományszervezés és tudományművelés felbomlását.

Bővülő szereposztás

Új szerepek, új szereplők is megjelentek a tudásiparban, nevezetesen a gazdasági partner, a tudomány professzionális közvetítője, aki ötvözi a társadalmi felelősségvállalást és a tudásintenzív termékek iránti piaci keresletet.

Míg az újkor hagyományos modelljében a kutató, alkotó tudós volt az abszolút középpont, addig már a hatvanas évektől – részben a Big Sciences (fizika, kémia) felemelkedésével összefüggésben – egyenrangú résztvevővé vált a tudománymenedzser, a tudomány- (és egyetem-) szervező. A kilencvenes évekre azután egy harmadik funkció képviselői lettek megbecsült és intézményesített tagjai a kutatási tevékenységnek: a tudományos eredmények bemutatói, a tudomány-közvetítők. Ezt jórészt annak a monetáris szemléletnek az elterjedése követelte meg, amely a köz- és magánpénzek felhasználását egyaránt igazolandóvá, a források elosztásában pedig a közönség véleményét perdöntővé tette. Így vált a tudomány, a tudás és a közönség viszonya a XXI. század tudományának egyik legfontosabb kérdésévé.

A folyamat a tudományszervezettől, tudományigazgatástól kezdve az egyes kutatóműhelyek stratégiáján át a tudományos beszéd, a tudósi megnyilvánulások szókézletéig átalakította a tudományművelésnek nem csupán a környezetét, hanem a kutatói munka lényegi elemeit is.

Ebben meghatározó volt a kutatói világ új partnersége a gazdasággal. A vállalatok közvetlen kutatás-fejlesztéseiken túl munkaszervezési, vezetési és kommunikációs

kultúrájukkal döntő hatást gyakoroltak a tudományos intézményrendszer működésére. A XX. század elején például még magától értetődően és sikeresen perelték be a részvényesek a főtulajdonost, ha az a vállalati nyereséget mecenatúrára fordította, a század második felében már elképzelhetetlenné vált, hogy a nagyvállalati tevékenység közösségi-karitatív feladatvállalásából kihagyják a tudományt, az oktatást és a tehetséggondozást. Az ezredfordulóra még jelentősebb a változás: a Corporate Social Responsibility jegyében a cégek már túllépnek a mecenatúra megoldásain, és igyekeznek felelős társadalmi tényezőként használni forrásaikat. Ekkor a marketingben jól használható, illetve az „úriemberséghez” hozzá tartozó néhány jótékonyági akción túl magának a vállalati stratégiának lesz része a társadalmi dimenzió. Mivel a tudáselem a gazdasági versenyképességnek meghatározó tényezőjévé válik, éppen a tudomány és az oktatás területén figyelhetők meg leginkább az ilyesfajta aktivitások.

Tudásipar

Mindezek a folyamatok azt eredményezték, hogy immár nem a hagyományos értelemben létező tudomány, oktatás került szorosabb kapcsolatba a hagyományos gazdasággal, hanem a tudásipar területén indultak projektek. A terminus sok egyéb mellett azt is kifejezi, hogy itt már egy gazdasági ágazatról van szó, tehát nem az oktatási és kutatási intézmények közszférában szabályozott rendszeréről, hanem piacról, amelyen az új szereplők megjelenése magától értetődő fejlemény. A Mindentudás Egyeteme esetében is ez történt: az infokommunikáció és a tudatos médiahasználat eszközrendszerének segítségével, a nagyvállalati forrás-gazdálkodás és a legmagasabb fokú tudományos presztízs egymáshoz igazításával lépett a tudásipar szereplői közé egymással szövetségben az Akadémia és a Magyar Telekom-csoport.

Magyarországon az információs kultúra technológiai és hozzáférési fejlődése sok buktatóval, vitákkal és érdekütközésekkel zajlott, zajlik. A kilencvenes évek radikális telefonellátottság- és mobilterjedési felfutása azonban világosan mutatja, hogy a távközlési óriásvállalat felismerte: csakis a magyar információs kultúra következetes fejlesztése mellett elkötelezettséggel számíthat bővülő piacra. A telekom-ágazat fejleményei ráadásul világosra mutatták: a beszédalapú távközlési monokultúra helyét a komplex – tartalmat, hozzáférést, kommunikációt, adattovábbítást és multimedialitást együtt kínálni képes – szolgáltatás veszi át. A globalizálódott információs piac ilyen irányú mozgásai a multinacionális (a Deutsche Telekom meghatározó tulajdonába került), nyilvános részvényjegyzésű Magyar Telekom-csoport innovációit is áthatották: immár fél évtizede működik a T-Online (korábban Axelero), mint internetszolgáltató és tartalomszolgáltatója, az [origo] mint a legnagyobb magyar nyelvű portál, a csoport Oktatási Igazgatósága pedig a legkorszerűbb internetes tudásátadási megoldásokat kínálja. Mindezen tényezők érthetővé teszik, hogy a Mindentudás Egyeteme program jóval több, mint szponzorációs akció: a cégcsoport gazdasági-társadalmi pozicionálásának szerves része, hogy tudás-intenzív szolgáltatóként tudásközpontú programban vesz részt. Mindemellett az,

Mindentudás Egyeteme – A Műhely

hogy a Mindentudás Egyeteme gyakorlati megvalósítását döntő részben közvetlenül is a Magyar Telekom munkatársai végezték, kétirányú kölcsönhatással járt: egyrészt lehetővé tette a tudásipar sajátos követelményeinek elsajátítását, másrészt behozta a tudásátadás-projektbe a vállalati menedzsment kultúráját.

Volt hova behozni: Magyarországon néhány akadémiai kutatóhely, majd egészében az MTA vált kutatási szinten az „internet és tudásszerveződés” tematikájának letéteményesévé. Az egyetemi, illetve vállalati világ informatikai eszközhasználata és információs fogékonysága ugyan semmivel sem marad el az akadémiai közegétől, ez irányú innovatív affinitása azonban mégsem bontakozott ki (kivéteklént itt a BME Távoktatási Központjában zajló, a tudásátadás elméleti kérdéseivel is számot vető PhD-kurzusok említhetők).

A kilencvenes évek felsőoktatás- és tudománypolitikai változásai azonban különösen kedveztek annak, hogy az Akadémia kutatói, kutatóhelyei felismerjék, és alkotó módon interpretálják az információs kihívást. A tudományos kutatás főhivatású közegében egybeesik a mindennapok kutatómenedzsmentjében történt változás és a folyamat elméleti reflexiója. Sajátos szempontokat, a tudás egészére nyitott perspektívát eredményez az Akadémia multidiszciplináris jellege, valamint (még mindig) az egész magyar tudományosságot reprezentáló státusa. Mindebből olyan kezdeményezések születtek, mint az internet és tudományművelés kapcsolatát feldolgozó empirikus kutatások, a Nyíri Kristóf kutatásaiból kinőtt MTA Filozófiai Kutatóintézetének Akadémiai-Filozófiai Szabadegyeteme vagy a genomikai Virtuális Kutatási Központ koncepció, amelyet több hasonló is követett, például az infobionika területén. Így adhatott az Akadémia megalapozott választ a Mindentudás Egyeteme tudományszervezési és médiakihívásával kapcsolatos tudományszociológiai és elméleti kérdésekre.

A ME-story

A Mindentudás Egyeteme ötletet az Akadémia meghatározó személyiségei kezdettől fogva olyan lehetőségnek tekintették, amely alkalmas a tudományos tudás internetes-mediális menedzselésének, azaz szerveződésének, kutatásának és megjelenítésének magyarországi fejlesztésére. Ehhez rendelkezésre állt az a szakmai-személyi bázis, a tudománypolitikai elszántság és a módszertani-elméleti tudás, mely elengedhetetlen volt a program indításához. Az Akadémia társadalmi tekintélyét és kapcsolati tőkét csakis ilyen háttérrel lehetett egy előre nem látható kimenetű vállalkozáshoz felhasználni.

Magának a programnak a létrejöttében kiemelendő György Péter esztétának, a Magyar Telekom média-tanácsadójának szerepe, akinek az ösztönző felvetést és az induláshoz szükséges vállalati döntések kiharcolását köszönheti a Mindentudás Egyeteme. Külön méltatást érdemel a fentiekben vázolt gazdasági-társadalmi funkcióváltás megvalósításában, hogy a távközlési vállalat vezetése – pénzügyi nagyvonalúságán túl – érdemben elkötelezte magát a program mellett. Straub Elek elnök-vezérigazgató és Pásztory Tamás vezérigazgató-helyettes a programot elindulása után is folyamatosan egyaránt személyes és céges ügyeknek tekintik, így

gyakran napi szintű közreműködésük igen komoly ösztönző erővel bír.

Ugyanez a figyelem és közvetlen részvétel jellemezte az Akadémia képviselőinek feladatvállalását. Az Akadémia vezetői az első előadások megtartásával vállalták a szakmai kockázatot, majd önmaguk lettek a program leghatékonyabb kommunikátorai – ami újabb tanulsága a tudománymenedzsment korszerűsítésének. Vizi E. Szilveszter, az MTA elnöke és Kroó Norbert, az MTA akkori főtitkára szakmai s egyben tudománypolitikai affinitással fogadták, támogatták a Mindentudás Egyeteme koncepcióját, majd állandó konzultációkkal segítették a szakmai tartalom színvonalának javítását, az előadói kör bővítését.

A kiindulópont mindehhez Nyíri Kristóf tudományos indíttatású, ám a gyakorlatban is hatékony kezdeményezése volt, valamint az a szakmai munka, melyet Dudits Dénessel és Szegő Károllyal közösen végeztünk a program tartalmi kidolgozása érdekében. A programban részt vevő akadémikusok, kutatók munkájának nevesítése nem csupán történeti érdekességű: jól illusztrálja, hogy a Mindentudás Egyetemében a legmagasabb szinten legitimált akadémiai tartalom találkozik a hightech infokommunikációs és mediális csatornákkal, a nagyvállalati menedzsmentkultúra közvetítésével. Az ötletet adó francia L'Université de tous les savoir-t (Yves Michault francia programját) így nem csupán magyar méretre szabtuk (miközben a név megőrizte a franciásan nagyvonalú és univerzális fantáziájú lendületet): logikájában, üzenetében, alapfelfogásában és szerveződésében alapvetően más programot indítottunk el, amihez a külföldi példák és a hazai előzmények csupán segítségül szolgáltak.

A megvalósítás irányítása során – Sallai Lászlóval, a Magyar Telekom Oktatási Igazgatóságának vezetőjével – éppen az volt a legnagyobb feladatunk, hogy a kétfajta intézményi indíttatás közös célját, vagyis a közönség számára értéket közvetítő és mediálisan vállalható előadások létrehozását az akadémiai szempontokat érvényesítve a hatékony projektmenedzsment körülményei között érjük el. Sok buktató, kísérlet és egyeztetés nyomán jutottunk el oda, hogy a Mindentudás Egyetemének a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem által rendelkezésünkre bocsátott előadótermében, majd 2006-tól a Jövő Háza Teátrumában rendezett igen színvonalas előadásait egy üzemszerűen dolgozó, teljes körű gyártási sort alkalmazó stáb készíti elő, és építi tovább a médiában.

A legfontosabb innováció ugyanis az, hogy a magyar Mindentudás Egyetemének alapzata az internetes tudásbázis, ami mellett a televíziós megjelenés teszi lehetővé a közönség leghatékonyabb elérését. A tudás demokratizálásának eredeti szándékát megtartva a Mindentudás Egyeteme ezzel újabb missziót vállal: a tudás társadalmi státusának helyreállítását, a tudomány, a tudósok önértékű közszereplővé tételét. Ezért kötődik a program erősebben a szervezett tudományhoz, ezért védi a tudományos tudás hagyományos értékeit.

A Mindentudás Egyeteme éppen azt bizonyította be, hogy ezek az értékek érvényesek maradtak a mai médiapiacon szocializálódott közönség számára is. Ennyiben tehát rehabilitálódott az „akadémiai” jelző. A tudásbázis, amit a legkiválóbb magyar tudósok közvetítettek-közvetítenek, nemzetközi színvonalú, hiteles és élvezhető. A Mindentudás Egyeteme honlapja egy jól definiált helyet hozott létre, egy virtuális campust, amely érdekelt az ilyen megközelítések hozzáférhetővé válásában és elterjedésében. Természetesen léteznek másfajta, a hagyományos tudományos szerveződéstől eltérő szellemi megközelítések is, az internet és a tömegmédiá szabad dimenzióiban bőségesen van erre példa.

Mindentudás Egyeteme – A Műhely

A Mindentudás Egyeteme ebben a tág világban egyértelműen jelzi, hogy milyen típusú válaszokat kínál: a bevett tudományos paradigmákon belül megfogalmazhatókat. A kőből épített egyetemi terekben is szabályozott, hogy kik és miről adhatnak elő, valamint, hogy a viták és véleménynyilvánítások milyen szemléleti keretben folyhatnak. Ehhez hasonlóan a Mindentudás Egyetemének virtuális közege is olyan hely, ahol az eredeti célból összejövők bízhatnak abban, hogy a honlap fenntartói gondoskodnak a tudományos diskurzus kereteinek érvényesüléséről.

Az értékeknek és a színvonalnak ezt a stabilitását az előadás-sorozatokat alkotó tudósok biztosítják. Nincs az a menedzselési technika vagy mediális innováció, amely az ő közreműködésük, tudásuk és személyiségük nélkül bármit is elért volna a Mindentudás Egyetemében. A tudományos tudás érvényességét igazolja, hogy a bevett tudomány reprezentánsainak egész soráról bizonyosodott be: prezentációs kultúrában, előadói és produkciós kvalitásokban egyaránt állják a versenyt az úgynevezett tévészemélyiségekkel. A 2006 májusig megtartott százharmincnyolc előadás önmagáért beszél: ezek alkotják a Mindentudás Egyetemét, kaleidoszkópszerű áttekintést adva az akadémiai tudományosság mondandójáról az ezredforduló Magyarországon.

*Az írás a Világosság című folyóirat 2004. évi 7. számában
megjelent tanulmány átdolgozott változata.*